

Дата: 31.01.2022

Урок № 16-17

Тема заняття: М. Булгаков — російський прозаїк і драматург. Київ у житті і творчості письменника. Роман «Майстер і Маргарита».

Мета: ознайомити студентів з життєвим та творчим шляхом М. Булгакова, розглянути питання його зв'язку з Україною, створити основу для аналізу роману «Майстер і Маргарита», ознайомити з історією створення роману, з його художніми джерелами, визначити філософсько-естетичну проблематику твору; вдосконалювати навички самостійної роботи з довідковою літературою.

Обладнання: тексти творів М. Булгакова, комп'ютер, проектор для демонстрації мультимедійних слайдів, художній фільм «Майстер і Маргарита».

Матеріали до уроку:

1. М. Булгаков — російський прозаїк і драматург. Життєвий та творчий шлях письменника (мультимедійна презентація, відеоматеріали «Михайло Булгаков – календар важливих дат»).

15 (3) травня 1891 року в Києві у сім'ї викладача духовної академії Опанаса Івановича Булгакова народився син Михайло, старший з сімох дітей Булгакових.

Ні родовід, ні дитячі і юнацькі роки самостійного життя не пророчили такого майбутнього. Сім'я Булгакових – звичайна провінційна інтелігентна сім'я, назавжди залишиться для Михайла Опанасовича світом тепла, інтелігентного побуту з музигою, читанням вголос вечорами, святом ялинки і домашніми спектаклями. «Сім'я Булгакових – велика, дружна, культурна, музична, театральна», – згадує дружина молодшого брата Михайла Булгакова. Ця атмосфера знайде потім віддзеркалення в романі «Біла гвардія», в п'єсі «Дні Турбіних». Ця атмосфера і по сьогоднішній день залишається в їх сімейному будинку на Андріївському узвозі, 13.

Батько письменника, Опанас Іванович, був сином сільського священика і кар'єрою зобов'язаний лише власним здібностям і працьовитості. Одночасно з викладанням в академії він служив у Київській цензурі, отримав чин статського радника, завдяки чому Булгакови зробилися потомственими дворянами. Мати, Варвара Михайлівна, вроджена Покровськая, походила з сім'ї протоірея Казанської соборної церкви міста Карабаєво Орловській губернії. На цю енергійну і добру жінку випала основна турбота - виховання дітей. Саме від матері Михайло успадкував любов до музики і книг. Батьківського заробітку вистачало для безбідного існування. Але в 1907 році

сім'ю спіtkало нещастя: від спадкового гіпертонічного нефросклерозу, не доживши навіть до 50 років, помер Опанас Іванович. Близьким після його смерті залишилася пенсія, не менша, ніж колишня платня на двох службах. Мати, працьовита і діяльна жінка, зуміла дати синові освіту. До осені 1900 років Михайло вчиться у дома, потім поступає в перший клас Александровської гімназії, де вчилися діти російської інтелігенції і були зосереджені кращі викладачі Києва. Вже в гімназії Булгаков проявляє свої всілякі здібності: пише вірші, малює карикатури, грає на роялі, співає, вигадує усні розповіді і прекрасно їх розповідає. Після закінчення гімназії в 1909 році не без коливань (вабила дорога артиста або літератора) стає студентом медичного факультету Імператорського університету святого Володимира, де вчиться майже сім років (університетський статут дозволяв повторювати програму того або іншого курсу).

Сім'я Булгакових жила спочатку на Воздвиженській, потім на Печерську, а в 1906 році Булгакови переїхали на Андріївський узвіз, у будинок № 13, – знаменитий будинок «Турбіних».

У 1913 році майбутній лікар, студент університету Михайло Булгаков одружується з Тетяною Миколаївною Лаппа, дочкою керівника Саратовської казенної палати. Любов Булгакова до Тетяни Миколаївни рясніла драматичними моментами. Батьки по обидва боки були проти цього зв'язку. Проте молоді вирішили одружитися, і батьки змирилися з цим.

У 1916 році М. Булгаков закінчує університет, отримує диплом з відзнакою і вирушає в Смоленську губернію земським лікарем. Враження цих років відгукнуться в забарвлених гумором, сумних і яскравих картинах «Записки юного лікаря», що нагадують чеховську прозу.

Громадянська війна застала Булгакова в Києві. В цей час він намагається займатися приватною практикою. Найменше хоче бути залучений в політику. «Бути інтелігентом зовсім не означає бути ідіотом», – відзначить він згодом. Але йде 1918 рік. Пізніше Булгаков напише, що налічив в Києві тієї пори чотирнадцять переворотів. Добровольцем він зовсім не збирався йти нікуди, але як лікаря його постійно мобілізовували: то петлюрівці, то Червона Армія. Ймовірно, не по добрій волі він попав у денікінську армію і був відправлений з ешелоном через Ростов на Північний Кавказ. У його настроях тієї пори, як відзначає Ст. Лакшин, голосніше всього одне – втома від братовбивчої війни.

Через тиф Булгаков залишається у Владикавказі. Щоб не померти з голоду, пішов співпрацювати з більшовиками – працював у відділі мистецтв, читав просвітницькі лекції про Пушкіна, Чехова, писав п'єси для місцевого театру. У травні 1921 року успішна постановка «Синів мулли» дала йому достатньо грошей для від'їзду з Владикавказу в Тифліс. У Тифлісі, а потім і в

Батумі у Булгакова була можливість емігрувати, але він залишився в Росії. Булгаков прийняв рішення оселитися в Москві, одному з головних літературних центрів країни.

До Москви він прибув у вересні 1921 року після короткої зупинки в Києві. Із столицею виявилися нерозривно зв'язані вся подальше життя і творчість Булгакова. Відтіні він лише на короткий час виїжджав з Москви на Кавказ, до Криму, до Ленінграду, до Києва. Період мандрів, зміни місць закінчився. Спочатку Булгаков працював секретарем у Головлітпросвіті, потім – конферансье в якомусь заштатному театрику на околиці... Нарешті його літературний хист помітили, і він став працювати хронікером і фейлетоністом у кількох московських газетах. У редакції газети «Гудок» М. Булгаков співпрацював із такими талановитими письменниками, як І. Ільф і Є. Петров (автори романів «Дванадцять стільців» і «Золоте теля»), В. Катаєв, І. Бабель, Ю. Олеша. Усі вони пов'язані з Україною, зокрема з Одесою.

Віртуальна екскурсія «Москва очима Булгакова».

Плоди самовідданої письменницької праці почали виноситися на суд читачів з середини 20-х років. Упродовж 1924-1925 рр. у часопису «Россия» друкувалися частини роману «Біла гвардія» (через закриття видання публікація припинилася). Незабаром на основі цього твору була написана драма «Дні Турбіних» (1926), що мала величезний успіх. Від 1925 до 1928 р. було створено чотири збірки оповідань, низка талановитих п'ес. Однак пора розквіту письменницького таланту М. Булгакова припала на час посилення тиску сталінської цензури та критики. Письменник, який із співчуттям зображував офіцерів «білої гвардії» та інтелігентів, вирощених культурним середовищем дореволюційної Росії, письменник, який не шкодував сміливих сатиричних барв, зображаючи радянське суспільство, не міг не накликати на себе гніву ідеологів нової влади. Проза Булгакова не публікувалася, його п'еси знімалися з репертуарів театрів або відхилялися театральними художніми радами. Ім'я письменника стало мішенню для нищівної критики (за підрахунками Булгакова, викладеними у листі до Уряду, з 301 відгуку, надрукованих у тодішній радянській пресі на його твори, 298 були різко негативними).

Позбавлений літературних заробітків, письменник звернувся до Уряду СРСР із відчайдушним листом. У цьому документі, що є свідченням дивовижної відваги, він рішуче сформував головну вимогу: або надати йому можливість для творчого та фізичного виживання, або «вигнати» його за межі країни, котрій він, як доводили переслідування цензури, був «непотрібний». Лист вражає самим своїм тоном, особливо, якщо взяти до уваги суспільно-політичну обстановку, за якої він був написаний, - жорстоку колективізацію,

показові судові процеси над інтелігентами, котрих видавали то за «ворогів народу», то за «шкідників» соціалістичного будівництва.

Мабуть, лист вразив владу, тому що Булгакову зателефонував Й. Сталін. Він підтримав ідею письменника влаштуватися режисером в одному зі столичних театрів.

Здавалося, у житті митця з'явився просвіток - він з ентузіазмом взявся до роботи режисера-асистента у МХАТі, інколи навіть залиувався до спектаклів як актор (бліскучий, якщо вірити відгукам сучасників). У цей період життя Булгаков зустрів останню й головну любов свого життя - Олену Шиловську (Булгакову), яка була його подругою до останніх днів, а після смерті чоловіка присвятила себе турботам про збереження й оприлюднення його письменницької спадщини. Однак поступка, зроблена владою для того, щоб доведений до краю письменник не пропав від голодної смерті або не вчинив самогубства, не скасувала заборони на оприлюднення його творів. Не маючи можливості ставити власні п'єси, Булгаков брався за інсценізацію класичних творів - «Мертвих душ» М. Гоголя, «Війни і мир» Л. Толстого, «Дон Кіхота» М. де Сервантеса.

З приводу своєї інсценізаторської діяльності М. Булгаков з гіркою іронією писав у 1932 р.: «І ось наприкінці моєї письменницької роботи я був змушений створювати інсценізації. Який бліскучий фінал, чи не так? Я дивлюся на поліці й жахаюся: кого ще мені доведеться інсценізувати завтра? Тургенєва? Лескова? Островського? Та останній, на щастя, сам себе інсценізував, очевидно, передбачаючи, що трапиться зі мною у 1929-1931 роках».

Тим часом у його майстерні кипіла напружена робота. Одна по одній з'являлися нові п'єси: «Адам і Єва» (1931), «Блаженство» (1934), «Іван Васильович» (1934-1936), «Мольєр» («Кабала святош», 1936), «Останні дні» («Пушкін», 1940). Паралельно писалися яскраві прозові твори: біографічна повість «Життя пана де Мольєра» (1932-1933), «Театральний роман» (залишився незавершеним, 1936-1937), роман «Майстер і Маргарита» (1929-1940). Все це створювалося на тлі постійних депресій і стрімкого розвитку успадкованої від батька хвороби нирок.

1939 р. була написана п'єса «Батум», присвячена Й. Сталіну. Булгаков взявся за неї з різних причин. По-перше, тому що певною мірою подіяв поширені в інтелігентському середовищі ілюзії щодо «доброго» вождя. А по-друге, тому що таким чином він намагався прокласти шлях на сцену своїм опальним творам. Для сюжету був навмисне обраний епізод з молодості Сталіна - так можна було уникнути розмови про період його могутності, що відзначився розгулом терору. Проте п'єса все одно грішила проти совісті митця, оскільки представляла у позитивному свіtlі постати тирана. Не картати

себе за це Булгаков просто не міг: він, який особисто надсилає Сталіну листи на захист репресованих чоловіка й сина А. Ахматової, знову про терор не з чуток. Палюче каяття за конформістський вчинок, посилене переживанням чергової невдачі (Сталіну «Батум» не сподобався), остаточно підірвали його фізичні й моральні сили.

Письменник помер 10 березня 1940 р. на сорок дев'яту році життя.

Запитання для бесіди:

- Якою особистістю постає перед вами М. Булгаков?
- Які почуття викликає доля письменника?

2. Київ у житті та творчості М. Булгакова (віртуальна екскурсія «Музей Булгакова у Києві»).

Будинок на Володимирській гірці був дуже дорогий Булгакову. Тут жили його батьки, саме тут молоді Михайло і Тетяна знімали свою першу кімнату. У них була кутова кімната з двома великими вікнами. Вуличка звивиста і круті. Її бруківка бере розгін від п'ятиглавого кам'яного дива - Андріївської церкви, стрімко кружляє по похилій повз давніх споруд і, плавно загальмувавши, впирається в сірі громади будинків Контрактової площі на Подолі. Вуличка як вуличка, і навряд чи ми виділили б її сьогодні, якби не двоповерховий будиночок.

Будиночок цей не простий, а «споруди дивовижної». Якщо піднятися по гірці в крихітний дворик, то другий поверх стає першим і про справжній перший нагадує лише майстерно вирите поглиблення, обнесене огорожею й обкладене всередині цеглою зі сходами вниз. Цей от перший поверх з двориком і займав Майстер зі своєю гучною і численною ріднею, що стала відомою всьому світу як сім'я Турбіних. Будинок був прекрасний і тим, що, піднявшись з дворика на гірку, можна було годинами спостерігати за льодоходом на Дніпрі, білими пароплавами з людьми на палубах, слухати крики чайок, милуватися безкрайніми далями і відчувати за собою подих древнього міста. А ще з гірки видно були сади - трепетний чарівний міраж у білій імлі.

Саме з цього будинку навесні 1916 року молодий лікар Михайло Булгаков поїхав на фронт. Сюди він повертається у вересні 1916 року і у вересні 1921 року. Київ завжди надихав Михайла Опанасовича Булгакова, давав йому нові теми для творів. Саме в Києві у Булгакова з'явилось бажання зайнятися літературою. І він поїхав до Москви з твердою рішучістю завоювати своє місце в літературі.

З Москви Булгаков часто писав матері про свої мрії. Письменник мріяв повернутися до Києва, пройтися по його вулицях, які заспокоювали його, коли

йому було погано. Своє місто Булгаков не тільки любив, він знатав його. Все було знайоме тут Булгакову, він знатав кожен поворот Андріївського узвозу.

Особливо подобався Київ Булгакову взимку. Зими в Києві були сніжними, «вулиці курилися серпанком, і скріпів збитий гіантський сніг». Михайло і Тетяна Булгакови любили прогулюватися взимку в парках. Вони часто милувалися деревами, покритими снігом.

У «Білій гвардії» М. Булгаков пише: «Сади стояли мовчазні і спокійні, обтяжені білим, недоторканим снігом. І було садів у місті так багато, як ні в одному місті світу». Письменник завжди знаходив щось особливе в Києві. Щось таке, чого не було ні в якому іншому місті. Образ київських зим та снігу надовго увійде в творчість Михайла Булгакова відсвітом будинку, спокою і тепла. Михайло Опанасович пише у своєму нарисі «Київ-місто»: «... а взимку не холодний, не жорсткий, великий ласкавий сніг». Скільки почуття вкладено в цей рядок!

Особливе місце у творчості Булгакова займає будинок № 13, що на Андріївському узвозі. Саме тут оселилися назавжди тіні його герой. Цей будинок письменник збереже в оповіданні «Будинок Ельпіт Рабкоммуна», в романі «Майстер і Маргарита» і в «Білій гвардії». Будинок № 13 описаний у романі "Біла гвардія" як будинок Турбіних: «На вулицю квартира Турбіних була в другому поверсі, а в маленький похилий затишний дворик - в першому». У «Білій гвардії» Булгаков з такою точністю передав опис будинку № 13, що не упустив навіть таку дрібницю, як простий електричний ліхтар: «Як дорогоцінні камені, сяли електричні кулі, високо підвішені на карлючках сірих довгих стовпів». Тут, на Андріївському узвозі, їх було зовсім мало. Але принаймні один був за рогом будинку № 13. Саме цей ліхтар Булгаков зобразив у «Білій гвардії».

Булгаков дуже добре знатав своє рідне місто. Коли він навчався в гімназії, його вчитель часто водив своїх учнів на екскурсії по Києву. Побували на Аскольдовій могилі, в Києво-Печерській лаврі, в церкві Спаса на Берестові та біля Золотих воріт, здійснили екскурсію пароплавом на Дніпровські пороги. Хлопчика вразила сила, яку несли в собі води Дніпра. У «Білій гвардії» Булгаков дуже точно відтворив ту картину, яка назавжди залишилася в його пам'яті: «Стрімкі стіни ... переходили в берегові гаї ... в'юнкі по березі великої річки, яка йшла туди, куди навіть з міських висот не вистачає очей , де сиві пороги, Запорізька Січ, і Херсонес, і далі море». Після цієї екскурсії, незважаючи на заборони, часто один катається на байдарці по Дніпру.

Це захоплення Булгаков передав герою «Білій гвардії» Миколці. Миколка любив вечорами сидіти в густих заплавах і вигинах ріки та спостерігати за зірками. Часто він бачив, як виблискував електричний білий хрест у руках

величезною Володимира на Володимирській гірці. Михайло Булгаков любив підніматися вгору по Андріївському узвозу, доходити до найвищої точки і звідти дивитися на дахи багатоповерхових будівель і куполи церков, на вулиці, провулки і площи. Так і Миколка вечорами довго милувався своїм містом, за що його іноді лаяли. «Я тільки дійшов би до площи біля Андріївської церкви, - благально говорив він сестрі, - і звідти подивився б і послухав. Адже видно весь Поділ».

Київ був з М. Булгаковим завжди. Це місто відображене у багатьох його творах. Місто - в «Білій гвардії». Батьківщина Максутова - в «Театральному романі». У «Майстрі і Маргариті» - опис «весняних розливів Дніпра» і «сонячних плям, які грають весною на цегельних доріжках Володимирської гірки,» - пейзажі, до яких був байдужий Поплавський, за що і був покараний Воландом. Булгаков любив Київ ніжно і пристрасно. Почуття ці не змогли затъмарити найпрекрасніші міста і екзотичні куточки на землі. «Ах, які зірки на Україні. Ось сім років майже живу в Москві, а все-таки тягне мене на батьківщину. Серце щемить, хочеться іноді в поїзд ... і туди. Знову побачити кручі, занесені снігом, Дніпро... Немає гарнішого міста на світі, ніж Київ. Ех, перлина-Київ!» - скаже він у нарисі «Київ-місто».

3. Майстер і Маргарита” - вершина творчості митця. Історія написання роману.

Роман «Майстер і Маргарита» М. Булгаков писав з 1928 до 1940 року. Відомо шість редакцій твору. Спершу письменник хотів написати «роман про диявола» - сатиричну фантасмагорію із вставленою новелою про Христа і Пілата.

Роман «Майстер і Маргарита» - чи не наймістичніший твір світової літератури. Рукопис першої редакції твору (який називався тоді «Копито інженера») згорів! І не було жодних гарантій, що, перебуваючи під політичним пресингом, будучи «внутрішнім емігрантом», письменник пересилить себе і повернеться до творчого задуму, почавши твір фактично з «чистого аркуша»...

По-друге, на думку дослідників творчості М. Булгакова, відома фраза Воланда про те, що «рукописи не горять», є відчайдушним викликом руйнівній роботі часу. Це могла бути й своєрідна «психологічна компенсація» письменника за душевні тортури, яких він зазнав, спалюючи своє дітище – найперший варіант твору, що через багато років уславив його ім’я...

Роман, який в остаточному варіанті отримав назву “Майстер і Маргарита”, був розпочатий ще в 1928 р. і називався тоді зовсім по-іншому. У другій редакції Булгаков додав підзаголовок «Фантастичний роман».

Зміна заголовків твору («Копито інженера», «Жонглер з копитом», «Син В.», «Гастроль», «Великий канцлер», «Сатана», «Пришестя», «Чорний маг»,

«Князь темряви») свідчить про інтенсивність творчих пошуків письменника, про глибоке опрацювання письменником величезного матеріалу: від демонології до «Фауста» Й.В. Гете. Лінія кохання Майстра й Маргарити в романі набуvalа вагомості поступово. Тож не дивно, що назва «Майстер і Маргарита» (третій варіант третьої редакції) виникла наприкінці роботи над твором. Сюжетна лінія Воланда закладалася автором від самого початку.

Отже, роман писався довго, болісно, відповідно до задуму змінювалися назви, з'являлися нові герой, а старі зазнавали все нових і нових змін. І навіть уже будучи важко хворим, письменник до останньої хвилини рукою своєї дружини продовжував вносити зміни в текст найголовнішого твору свого життя.

Але ця напруженна праця не була даремною: твір, створений російським письменником, вражає розмахом, естетичною глибиною і філософською складністю, про що, крім історії написання роману і самого роману як художнього твору, незаперечно свідчать численні джерела, з якими він пов'язаний.

4. Особливості композиційної побудови роману (земний, космічний та біблійний світи). Прийом “роман у романі” (роман Майстра про Іешуа як складова роману Булгакова “Майстер і Маргарита”).

Композиція — це організація художнього твору, співвіднесеність і взаємодія його компонентів, яка забезпечує єдність форми й змісту. Вона залежить від особливостей художнього мислення письменника і жанрових ознак його твору, вона включає в себе єдність усіх образних засобів і принципи їх співвідношення й групування, конфлікт і розстановку персонажів, вставні новели й ліричні віdstупи. Усі художньо-образні засоби організації матеріалу підпорядковані законам композиції: художня деталь, портрет і пейзаж, інтер'єр, паралелізм сюжетних ліній, контрапункт, парні образи й листування героїв, перехресні характеристики, авторські описи, літературний монтаж, підтекст...

- Скільки романів у романі Булгакова?

Романів – два. Прийом, використаний письменником, називається «роман у романі». У звязку з використанням цього прийому будеться композиція роману, відповідно до якої так звані «біблійні глави» чергаються з так званими «сучасними главами» з тим, щоб в останній главі «зустрітися», нарешті, і ніби злитися в одну-єдину і неподільну місячну стежку, якою крокують Пілат та Іешуа Га-Ноцрі.

Роман у романі М. Булгакова — це не механічне чергування розділів. Спалений у пічці твір Майстра (так званий «внутрішній» роман) відроджується, наче Фенікс з попелу, тому що він пов'язаний із персонажами

роману «зовнішнього». Він — не лише обгорілий зошит і пам'ять Маргарити, не лише розповідь про події на Патріарших і сні «Івана Бездомного з дому божевільних». Із «зовнішнім» романом його єднає образ Алоїзія Могарича, зрадника, якого Майстру змальовувати «нецікаво», тому що вже був у його творчості Іуда. І є редактор, який запитував Майстра, хто йому підказав написати роман на таку тему, — тому редактору, мабуть, були дуже знайомі почуття Пілата. І літератори, які цікували нового колегу. Воланд правий: змінилися часи, а люди лишилися такі самі: вони легковажні й полюбляють гроші, і хоч їх і зіпсувало квартирне питання, вони милосердні. І так само, як у часи Іуди й Пілата, щодня змушені обирати: донести «куди слід» чи ні, ризикнути чи не варто? І чи йти уночі кудись за місто — заради кохання?

Булгаков працював над романом «Майстер і Маргарита» майже п'ятнадцять років. Ретельно змальовував характерні риси персонажів, добирав деталі — змістовні й виразні, мішав епос із лірикою, а драму з гротеском. Вдосконалював образну систему, відкидав зайве, втілюючи свою відчайдушну надію на те, що рукописи не горять, а люди залишаються людьми — що б із ними не робили. Тому роман і здається простим на перший погляд — це простота досконалості. У головному творі усього життя Булгаков поставив діагноз радянській Росії і призначив лікування: культура й милосердя.

5. Філософсько-етичні проблеми твору. Тема совісті, співвідношення добра і зла, морального вибору, взаємин особистості з владою, долею невизнаного митця.

Роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» — складний, багатоплановий добуток. Автор зачіпає в ньому корінні проблеми людського буття: добра і зла, життя і смерті. Крім того, письменник не міг залишити без уваги проблеми свого часу, коли ламалася сама людська природа. Насущною була проблема людського боягузства. Автор вважає боягузство одним із самих великих гріхів у житті. Ця позиція виражається через образ Понтія Пілата. Прокуратор розпоряджався долями багатьох людей. Іешуа торкнув прокуратора ширістю і добротою. Однак Пілат не послухався голосу совісті і стратив Іешуа. Прокуратор злякався, і за це був покараний. Йому не стало спокою ні вдень, ні вночі. От що сказав про Пілата Воланд: «Він говорить, — пролунав голос Воланда, — те саме, він говорить, що й при місяці йому немає спокою і що в нього погана посада. Так говорить він завжди, коли не спить, а коли спить, то бачить те саме — місячну дорогу і хоче піти по ній і розмовляти з арештантом Га-Ноцрі, тому що, як він затверджує, він чогось недоговорив тоді, давно, чотирнадцятого числа весняного місяця. Але, на жаль, на цю дорогу йому вийти чомусь не вдається і до нього ніхто не приходить. Тоді, що ж

поробиш, доводиться розмовляти йому із самим собою. Втім, потрібна якана будь розмаїтість, і до свого мовлення про місяць він нерідко додає, що найбільше у світі він ненавидить своє безсмертя і нечувану славу».

Понтій Пілат мучиться дванадцять тисяч місяців за ту мить, коли він злякається. І тільки після довгих страждань Пілат нарешті отримує прощення. Заслуговує на увагу в романі і проблема надмірної самовпевненості і безвір'я. Саме за невіру в Бога був покараний голова правління літературної асоціації Михайло Олександрович Берліоз. Берліоз не вірить у силу Всевишнього, не визнає Ісуса Христа і намагається всіх змусити думати так само, як він. Берліоз хотів довести Бездомному, що головне не в тім, який був Ісус – поганий чи гарний, а в тім, що Ісуса до цього як особистості не існувало на світі, і всі оповідання про нього – просто вигадка. Берліоза не може переконати ніхто і ніщо. Не зміг переконати Берліоза і Воланд. За цю впертість, за самовпевненість покараний Берліоз – гине під колісами трамваю.

На сторінках роману Булгаков сатирично зобразив московських жителів: їхній побут і долі, повсякденне життя і турботи.

Воланду цікаво, якими стали мешканці Москви. Для цього він влаштовує сеанс чорної магії. І робить висновок, що не тільки жадібність властива їм, у них живе і милосердя. Коли Жоржу Бенгальському Бегемот зриває голову, жінки просять повернути її нещасному. І Воланд говорить: «Ну що ж, – задумливо відгукнувся той, – вони – люди як люди, люблять гроші. Але адже це завжди було... людство любить гроші, із чого б вони не були зроблені, чи із шкіри, чи із паперу, із бронзи або золота. Ну, легковажні... ну, що ж... і милосердя іноді стукається в їхні серця... звичайні люди... загалом, нагадують колишніх... квартирне питання тільки зіпсувало їх...».

Рoman «Майстер і Маргарита» – про велике кохання, про роль інтелігенції в суспільстві, про Москву і москвичів. Він розкривається читачеві в нескінченній розмаїтості тем і проблем. І тому добуток буде завжди сучасним, цікавим, новим. Його будуть читати і цінувати в усі століття і часи.

Д. з.: прочитати роман «Майстер і Маргарита».

**Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту
y.levchuk2976@gmail.com**

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.